
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XIX (2022), №4
Historia, red. Artur Górak
s. 9-19
doi: 10.36121/vnagirnyy.19.2022.4.009

Vitaliy Nagirnyy
ORCID 0000-0003-4360-7729
(Uniwersytet Jagielloński)

O otoczeniu księcia smoleńskiego Roścysława Mściśławowicza

Streszczenie: W artykule zrobiono próbę przedstawić sylwetki reprezentantów najbliższego otoczenia księcia Roścysława Mściśławowicza w okresie jego rządów w Smoleńsku. Analiza zachowanych źródeł pozwala wyłonić jedynie trzech takich osób: Wniezd, Iwanka Ruczecznika i Jakuna. Prawdopodobnym jest, że pierwszy z nich – Wniezd – był związany z dworem Roścysława Mściśławowicza za długo przed połową 1158 r., kiedy po raz pierwszy pojawił się na stronach źródeł. Być może, już w 1158 r. zajmował wysokie stanowisko tysięcznika smoleńskiego. Po przeniesieniu się Roścysława do Kijowa nie podążył za swym władcą do stolicy Rusi ale pozostał w Smoleńsku gdzie obejmował stanowisko tysięcznika z ramienia Romana Roścysławowicza. Swoje obowiązki pełnił co najmniej do marca 1167 r. Drugi z wymienionych osób – Iwanko Ruczecznik – odnotowany na służbie w Roścysława Mściśławowicza tylko raz, na przełomie 1158 i 1159 r., kiedy stanął na czele poselstwa księcia smoleńskiego do przebywającego w Kijowie księcia wołyńskiego, Mściśława Izjasławowicza. Nie wykluczone, że Iwanko lub jeden z jego przodków mógł pochodzić z warstwy rzemieślniczej i dzięki swoim zdolnościom zająć wysokie stanowisko przy dworze Roścysława. Trzecim znanym ze źródeł przedstawicielem otoczenia władcy smoleńskiego był Jakun. Dość wiarygodnym jest, że wywodził się ze środowiska nowogrodzkiego i na służbę do Roścysława Mściśławowicza przeszedł w przedziale czasowym między początkiem 1154 r. a jesienią 1158 r. Na przełomie 1158 i 1159 r. był jednym z posłów Roścysława do księcia wołyńskiego Mściśława Izjasławowicza. Po opanowaniu przez władcę smoleńskiego Kijowa, Jakun przeniósł się do stolicy Rusi i z nią powiązał rozwój swej kariery. Jej szczytem można uważać objęcie stanowiska wojewody księcia kijowskiego Roścysława Mściśławowicza w 1159 lub na początku 1160 r.

Słowa kluczowe: Roścysław Mściśławowicz, Wniezd, Iwanko Ruczecznik, Jakun, Smoleńsk, książę smoleński, elity smoleńskie.

About the entourage of Rostislav Mstislavich, prince of Smolensk

Annotation: The article attempts to reconstruct the biograms of Rostislav Mstislavich's entourage during his reign in Smolensk. The analysis of the surviving sources allows us to identify three representatives of Rostislav's court: Wniezd, Ivanko Ruczechnik and Yakun. It

seems reasonable that the first of them – Vniezd – was associated with the court of Rostislav long before middle of 1158, when he was first mentioned in the service of the prince of Smolensk. It is possible that then he held the high position of a *tysyatsky*. After Rostislav moved to Kyiv, Vniezd did not follow his prince, but remained in Smolensk, where he served Roman Rostislavovich and was his *tysyatsky*. He held this position until at least March 1167. The second of the listed representatives of Rostislav's entourage, Ivanko Ruchechnik, was mentioned in the service of the Smolensk prince only once, at the turn of 1158–1159, when he headed Rostislav's embassy to Mstislav Izyaslavich, prince of Volhynia, who was in Kyiv. It is possible that Ivanko or one of his ancestors came from artisan background, and thanks to his abilities, he (or his ancestors) managed to occupy a high position at the court of the prince of Smolensk. The third representative of Rostislav Mstislavich's entourage was Yakun. With a high degree of probability, we can talk about his Novgorodian origin and that he went to the service of Rostislav between the early of 1154 and the autumn of 1158. At the turn of 1158 and 1159, Yakun was one of the ambassadors of the Smolensk ruler to Mstislav Izyaslavich. After the occupation of Kyiv by Rostislav in April 1159, Yakun pursued his career with this city. He occupied his highest position in 1159 or at the beginning of 1160, when he became the voivode of Rostislav Mstislavich, prince of Kyiv.

Keywords: Rostislav Mstislavich, Vniezd, Ivanko Ruchechnik, Yakun, Smolensk, prince of Smolensk, Smolensk elites.

Osoby przebywające na służbie u księcia Roścysława Mściśławowicza w okresie jego rządów w Kijowie (12 IV 1159 – 15 III 1167) stosunkowo często pojawiały się na stronach latopisów ruskich a ich sylwetki w ostatnich latach doczekały się opracowań w postaci osobnych biogramów¹. Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja jeżeli chodzi o wcześniejszy, smoleński, okres panowania tego Rurykowicza (1127–1159). Z tego czasu posiadamy głównie ogólne wzmianki o „мужи”, „дружина”, „полкы”, „СМОЛНАНЫ” Roścysława². Mimo tego, wnikliwa analiza źródeł pozwala wyłonić kilka osób z otoczenia władcy smoleńskiego.

*

Wniezd (Внѣздъ). *Latopis kijowski* wymienia go tylko z imienia, które podane zostało w mianowniku („Внѣздъ”³) i w dopełniaczu („Внѣзда”⁴). Nie ulega wątpliwości, że było to imię osobowe, chociaż jego etymologia dotychczas nie jest ustalona⁵. Szeroko-

¹ Zob. np.: V. Nagirnyy, *Wojewoda kijowski Szwarzno, „Byzantinoslovaca”*, t. 7: *Zborník k životnému jubileu profesora Miroslava Daniša*, ed. M. Hurbaníč, L. Rybár, V. Zervan, Bratislava 2020, s. 111–120; Idem, *Да питання аб асобе Жыраслава Нажыравіча, які ўзначальваў паход кіеўскіх войскаў на Менск у 1159 г., „Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гісторыя”*, 2020, nr 2, s. 5–10; Idem, *Патроним или прозвище? Из историята на древноруската средновековна антропонимика*, „Алманах «Българска украинистика»”, t. 9, 2020, s. 180–181; Idem, *Urzednicy ziemi kijowskiej od drugiej polowy XI do pierwszej polowy XIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2021, s. 163–173, 178–191, 212–214, 282–284.

² *Ипатьевская летопись, [w:] Полное собрание русских летописей [dalej: ПСРЛ]*, т. 2, Санкт-Петербург 1908, kol. 472, 473, 474, 475, 477, 480, 489, 491.

³ Ibidem, kol. 528.

⁴ Ibidem, kol. 496.

⁵ T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe, cz. 2*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 77.

kie rozpowszechnienie tego antroponimu w ziemi nowogrodzkiej w XII–XIV w.⁶ i brak wzmianek o jego funkcjonowaniu w innych regionach Rusi w tym okresie mogłyby skłaniać ku ostrożnemu przypuszczeniu o pochodzeniu Wniezda z północy Rusi. Jest to jednak tylko hipoteza, nie poparta poważniejszymi argumentami. Brak patronimiku czy innych określeń osobowych badanej postaci nie pozwala na przypuszczenia odnośnie jego rodowodu.

Wniezd wzmiankowany jest w źródłach dwukrotnie. Po raz pierwszy pod latopisarskim rokiem 6667 (1159/1160), a w rzeczywistości pod rokiem 1158⁷, kiedy rozpoczął się kolejny etap walk o Połock między rządzącym w Drucku Rogwołodem Borysowiczem a księciem mińskim Roścysławem Glebowiczem. Wówczas inicjatywę przejął Rogwołod, który w lipcu 1158 r. zajął gród nad Dźwiną a niebawem po tym uderzył na Mińsk. Działania Rogwołoda poparł książę smoleński, Rościsław Mścisławowicz, który wysłał Borysowiczowi posiłki na czele z swoimi synami Romanem i Rurykiem. Obok Rościsławowiczów udział w wyprawie wziął także Wniezd: „Ростиславъ Мъстиславичъ. пусти ему два сѣна в помощь. Романа и Ририка. и Внѣзда и Смолнаны и Новгородци”⁸. Na początkowym etapie wyprawie towarzyszył sukces i siłom sojuszników udało się zdobyć gród Izjasław i osadzić na miejscowym tronie Briaczysława Wasylkowicza. Pod Mińskiem jednak, koalicja napotkała poważny opór i po 10-dniowym oblężeniu miasta księżęta połocki i miński zdecydowali się rozwiązać sprawę pokojowo. Szczegółowe warunki pokoju nie są znane, latopisarz ruski odnotował jedynie, że Rogwołod „створи миръ с Ростиславомъ. и хрътъ цѣловаша. възвратишася въ своа си”⁹. Zdaniem Nikołaja Bereżkowa, wyprawa na Mińsk i zawarcie pokoju odbyły się w sierpniu lub na samym początku 1158 r.¹⁰

Jak widać z cytowanego fragmentu, informacja latopisarska na temat Wniezda i jego udziału w mińskiej kampanii księcia połockiego jest wyjątkowo szczupła. Na jej podstawie wnioskować można jedynie o tym, że w końcu lat 50-ch XII w. Wniezd musiał być już osobą należąca do bliskiego otoczenia księcia smoleńskiego oraz posiadać spore doświadczenie militarne. Fakt ten pozwala także mówić o tym, że swoją służbę u księcia smoleńskiego miał rozpocząć na długo przez pojawieniem się na kartach latopisu w poł. 1158 r.

Kolejny raz Wniezd odnotowany został w *Latopisie kijowskim* pod rokiem 6676 (1168/1169)¹¹. Według ustaleń Bereżkowa wydarzenia, przy opisie których wspomniano Wniezda, w rzeczywistości odbyły się na początku 1167 r. (nie później niż 15 III 1167)¹². Pod tą datą latopisarz zawarł informacje o zamiarze Roścysława Mścisławowicza, władającego wówczas Kijowem, udać się do Nowogrodu, żeby załagodzić konflikt

⁶ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, под ред. и с предисл. А. Н. Насонова, Москва–Ленинград 1950, s. 39, 45, 68–71, 164, 230, 239, 274–278, 280, 472; *Древнерусские берестяные грамоты*, [w:] <http://gramoty.ru/birchbark/>, nr 82, 289 [dostęp: 11.10.2020]. Zob. też: Н. М. Тупиков, *Словарь древне-русских личных собственных имен*, Санкт-Петербург 1903, s. 88.

⁷ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, Москва 1963, s. 170.

⁸ *Ипатьевская летопись*, kol. 496.

⁹ *Ibidem*, kol. 496. Zob. też: А. Л. Алексеев, *Полоцкая земля в IX–XIII вв. (очерки истории Северной Белоруссии)*, Москва 1966, s. 277–278; *Idem*, *Смоленская земля в IX–XIII вв.*, Москва 1980, s. 210.

¹⁰ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, s. 170.

¹¹ *Ипатьевская летопись*, kol. 528.

¹² Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, s. 177–179.

między jego synem Światosławem a mieszkańcami miasta. Droga księcia kijowskiego przebiegała przez Smoleńsk, w którym rządził starszy syn Rościsława, Roman. Władca kijowski został ciepło powitany przez mieszkańców Smoleńska i miejscowe elity, wśród których na czołowym miejscu wymieniono Wniezda: „Ростиславъ [...] иде Смоленську. и начаша и срѣтати лутшии мужи Смолнаны. за т̄ версть. и за т̄мь оусрѣтоша и внуци и за т̄мь оусрѣте и сн̄ь Романъ. и еп̄сѣть Мануильт. и Внѣздъ. и малъ не весь градъ. изиде противу ему и тако велми вбродовашаѣ вси приходу его. и множество даровъ подаша ему”¹³. Mimo tego, że ruski autor ograniczył się jedynie do wzmianki o Wniezdzie to jeden ważny fakt, zawarty w cytowanym passusie, pozwala sądzić, że bojar zajmował wówczas bardzo wysoką pozycję w Smoleńsku. Chciałbym zwrócić uwagę na to, że powitanie Rościsława przez jego krewnych i Smolan odbywało się w kilku etapach. Jak wynika z narracji latopisarskiej, jako pierwsi naprzeciwko władcy kijowskiemu ruszyli „лутшии мужи Смолнаны”, którzy pokonali aż „т̄ версть” (300 wiorst = ok 319 km), tj. spotkali księcia w połowie drogi z Kijowa do Smoleńska. Jakiś czas później na spotkanie z Rościsławem wyruszyli jego „внуци”, a już przed samym Smoleńskiem władcę kijowskiego witali „сн̄ь Романъ . и еп̄сѣть Мануильт . и Внѣздъ . и малъ не весь градъ”. Istotne jest, że Wniezd wymieniony został obok księcia smoleńskiego oraz miejscowego biskupa i jako jedyny ze „Смолнаны” nazwany jest po imieniu. Oba te fakty wyraźnie wskazują na bardzo wysoką pozycję Wniezda w mieście. Uważam zatem, że miał rację Siergiej Sołowjow, który przypuszczał, że Wniezd mógł być wówczas tysięcznikiem smoleńskim¹⁴.

Zestawienie ze sobą latopisarskich informacji na temat Wniezda pozwala postawić tezę o tym, że cała jego kariera związana była ze Smoleńskiem i dworem miejscowych władców – najpierw Rościsława Mścisławowicza a później jego syna, Romana. Już w końcu lat 50. XII w. należał do najbardziej wpływowych reprezentantów elit smoleńskich i do najbliższego otoczenia Rościsława Mścisławowicza. Nie można wykluczyć, że już wtedy zajmował wysokie stanowisko tysięcznika. Po przeniesieniu się Rościsława do Kijowa nie podążył za swym księciem na południe lecz pozostał w Smoleńsku i służył nowemu księciu smoleńskiemu, Romanowi Rościsławowiczowi. Zajmował przy nim najwyższe z dostępnych dla osób nie-książęcego pochodzenia stanowisk – tysięcznika. Nie wiadomo jednak, jak długo trwała jego służba i do kiedy zajmował to stanowisko¹⁵. Po śmierci Rościsława Mścisławowicza Wniezd całkowicie znika z kart źródeł, przez co nie ma możliwości prześledzenia jego dalszych losów oraz przybliżenia jego sytuacji rodzinnej i statusu majątkowego.

*

Iwanko Ruciecznik (Иванко, Ивана Ручечника). W źródle ruskim podano dwie części jego nazwy osobowej. Pierwsza z nich – imię, podane zostało w dwóch niewiele różniących się od siebie wersjach – *Redakcja Hipacka Latopisu kijowskiego* nazy-

¹³ *Ипатьевская летопись*, kol. 528.

¹⁴ С. М. Соловьев, *История России с древнейших времен*, кн. 1, т. 1-2, Москва 1959, s. 526.

¹⁵ Po 1167 r. wszystkie informacje na temat najbliższego otoczenia i urzędników książąt smoleńskich całkowicie zanikają. Dopiero pod latopisarskim 1195/1196 r. pojawia się krótka wzmianka na temat tysięcznika smoleńskiego Michałka, sprawującego swoje funkcje z ramienia księcia Dawida Rościsławowicza. *Ипатьевская летопись*, kol. 691 („тысячѣский Михалко . Двѣвь”).

wa go „Ивана” oraz „Иванко”¹⁶, a *Chlebnikowska* i *Pogodzińska* redakcje – „Иванка”¹⁷. Dominacja drugiej z nich pozwala uważać, że była ona bardziej zbliżona do stanu faktycznego, choć w gruncie rzeczy nie ma tutaj większej sprzeczności, gdyż imię Iwanko stanowiło pochodną antroponimu Iwan i powstało przez dodanie do tego ostatniego przyrostka „-ko”¹⁸. Wywodziło się od hebrajskiego Iōhānān („Jahwe jest łaskaw”), na Ruś przedostało się za pośrednictwem języków greckiego oraz staro-cerkiewno-słowiańskiego¹⁹ i występowało na ziemiach Rurykowiczów już w XI w.²⁰ w formach „Иван/Ивань”, „Іоан(н)”, „Иванко” oraz w odmianie „Инь”²¹. W kolejnych stuleciach było jednym z najbardziej rozpowszechnionych na Rusi – posługiwało się nim dwóch Rurykowiczów²² i co najmniej piętnastu bojarów²³ oraz wielu reprezentantów innych warstw społecznych²⁴.

Zwraca uwagę druga część nazwy osobowej Iwanka – „Ручечника”²⁵. Nazwa ta podana w dopełniaczu, w mianowniku brzmiała jako „Ручечник”. Zdecydowanie nie była patronimikiem. Bez wątplenia, chodzi tutaj o przydomek Iwanka. Wydaje się logicznym, że miało ono związek z wyrazami „рука” (ręka) lub „ручник” (osoba pracująca rękami)²⁶. Być może zatem ktoś z przodków Iwanka, ewentualnie on sam w młodych latach, zajmował się rzemiosłem. Jeżeli powyższe przypuszczenie jest trafne to mogłoby ono wskazywać na pochodzenie społeczne Iwanka i jego awans z warstwy rzemieślniczej do bliskiego otoczenia księcia smoleńskiego. Taki awans nie wydaje się niczym niemożliwym, gdyż podobne sytuacje na Rusi były znane. Dobrym przykładem tego typu awansu może być wojewoda księcia halicko-wołyńskiego Daniela Romanowicza, Kosniatin Położyszylō („Коснати́на. Рекомаго Положишила”)²⁷. Z innej stro-

¹⁶ *Ипатьевская летопись*, kol. 503. Identycznie mianują go też późniejsze *Latopis woskresieński* i *Moskiewski zwód latopisarski końca XV wieku*, zob.: *Летопись по Воскресенскому списку*, [w:] ПСРЛ, т. 7, Санкт-Петербург 1856, s. 70; *Московский летописный свод конца XV в.*, [w:] ПСРЛ, т. 25, Москва-Ленинград 1949, s. 66.

¹⁷ *Ипатьевская летопись*, kol. 503, przyp. 6.

¹⁸ T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, s. 73.

¹⁹ *Етимологічний словник української мови*: в 7 т., редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін., т. 2: *Д-Копці*, укл.: Н. С. Родзевич та ін., Київ 1985, s. 287-288.

²⁰ *Ипатьевская летопись*, kol. 191; *Лаврентьевская летопись*, [w:] ПСРЛ, т. 1, Ленинград 1926-1928, s. 200.

²¹ Zob.: T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, s. 67, 173-177. Por.: M. Wójtowicz, *Древнерусская антропонимия XIV-XV вв. Северо-Восточная Русь*, Poznań 1986, s. 49, 212-224.

²² *Ипатьевская летопись*, kol. 332, 338.

²³ *Ibidem*, kol. 293, 338; 531, 544, 728; *Лаврентьевская летопись*, s. 298, 522; *Новгородская первая летопись*, s. 23, 34-35, 57, 60, 64-66, 68, 69, 76, 208, 222-223, 257, 262, 268-269, 271, 275, 276, 288, 445, 472, 493; *Русская Правда*, [w:] *Памятники русского права*, вып. 1: *Памятники права Киевского государства X-XIII вв.*, сост. А. А. Зимин, Москва 1952, s. 113.

²⁴ *Древнерусские берестяные грамоты*, nr 80, 117, 226, 654, 667.

²⁵ *Ипатьевская летопись*, kol. 503.

²⁶ Ciekawe, że późniejsze *Latopis woskresieński* i *Moskiewski zwód latopisarski końca XV wieku*, nazywają Iwanka „Ручник”, zob.: *Летопись по Воскресенскому списку*, s. 70; *Московский летописный свод конца XV в.*, s. 66.

²⁷ *Ипатьевская летопись*, kol. 835; *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd. D. Dąbrowski i in., Kraków-Warszawa 2017, s. 430. Według słusznego spostrzeżenia A. Poppe, przydomek „Położyszylō” oznaczało osobę, która „odłożyła sztydło”, tj. pozostawiła zawód szewca. Takie zdanie prof. A. Poppe wyraził, konsultując jednego z młodych warszawskich badaczy, zob.: A. Jusupović, *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205-1269)*, Kraków 2013, s. 196, przyp. 980.

ny, jest możliwym, że Iwanko należał do warstwy bojarskiej a swoje przezwisko otrzymał, na przykład, od handlu wyrobami rzemieślniczymi, które były wyrabiane w jego majątnościach. Przykłady opisywania bojarów takimi przezwiskami również są znane. Świadczą o tym chociażby przykłady Semena Ołujewicza („Семень Олуйовичъ”)²⁸ czy Stepana Meduszniaka („Степана Медоушника”)²⁹ z otoczenia Romanowiczów.

Iwanko Ruczecznik wspomniany w źródłach tylko raz pod rokiem latopisarskim 6667 (1159/1160)³⁰. W rzeczywistości, jak dobitnie to udowodnił Bereżkow, opisane pod tą datą wydarzenia odnieść należy do roku 1158/1159³¹.

O Iwanku wspomniano w kontekście opisu kolejnego etapu walki o Kijów, prowadzonej pomiędzy władcą kijowskim Izjasławem Dawidowiczem a koalicją książąt ruskich, której przewodził książę włodzimierski Mścislaw Izjasławowicz. Zwycięstwo w owym konflikcie odniosły siły Mścislawa i w dniu 22 grudnia 1158 r. sojusznicy weszli do Kijowa. Niebawem po tym złożyli propozycję objęcia władzy w stołecznym grodzie Rusi księciu smoleńskiemu, Rościslawowi Mścislawowiczowi, jako najstarszemu z reprezentantów rodu Mścislawa Włodzimierzowicza. Książę smoleński przed przyjęciem oferty wysłał swych posłów do Mścislawa i Kijowian. Ich zadaniem było uzgodnienie warunków, na jakich Rościslaw miał objąć tron wielkoksiążęcy, oraz rozwiązanie „kwestii Klimenta Smolaticza”³²: „посла к нимъ Ивана Ручечника. и Якуна ѿ Смолнани мужа. и ѿ Новгоречъ рекъ имъ. вже ма въ правду зовете . с любовию . то га всако иду Киеву на свою волю јако вы имѣти ма ѿцьмъ собѣ . въ правду . и въ моемъ вы послушаньи ходити а се вы авлаю не хочю Клима оу митрополи видити”³³. Według Bereżkowa, posłowie smoleńscy mieli przybyć do Kijowa w samym końcu grudnia 1158 lub na początku 1159 r.³⁴

Z kolejnych partii latopisu wiadomo, że zadanie postawione przed Iwankiem i Jakunem okazało się wyjątkowo trudne do zrealizowania. Mścislaw Izjasławowicz twar-do bronil prawa Klimenta do powrotu na metropolię kijowską i nie zgadzał się z warunkami Rościslawa Mścislawowicza³⁵. Iwankowi nie pozostawało zatem nic innego jak wrócić do Smoleńska i przekazać swojemu księciu decyzje Mścislawa: „Иванко же възма тажкы рѣчи . и иде къ кнѣзю Ростиславу и пришедшио ему Смоленську и росправивъ всѣ рѣчи кнѣзю своему”³⁶. Dopiero po wysłaniu przez smoleńskiego władcę kolejnego

²⁸ *Ипатьевская летопись*, kol. 732, 743; *Kronika halicko-wołyńska*, s. 60, 98. Według P. Czuczki to przezwisko wywodziło się od wyrazu „олуй” (olej) i wskazywało na osobę zajmującą się produkcją oleju lub jego handlem. Zob.: П. П. Чучка, *Слов’янські особові імена українців: історико-етимологічний словник*, Ужгород 2011, s. 269. Mogło również pochodzić od wyrazu „олуй”, który oznaczał piwo, zob.: И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*, т. 2: Л-П, Санкт-Петербург 1902, s. 663.

²⁹ *Ипатьевская летопись*, kol. 855; *Kronika halicko-wołyńska*, s. 374. Przezwisko wskazuje na to, że jego właściciel związany był z produkcją lub sprzedażą miodu i napojów miodowych.

³⁰ *Ипатьевская летопись*, kol. 503.

³¹ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, s. 171.

³² Szerzej o tym zob.: А. Поппэ, *Митрополиты и князья Киевской Руси*, [w:] Г. Подскальски, *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*, Санкт-Петербург 1996, s. 455–456.

³³ *Ипатьевская летопись*, kol. 503.

³⁴ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, s. 171.

³⁵ *Ипатьевская летопись*, kol. 503.

³⁶ *Ibidem*.

poselstwa na czele z jego synem Romanem oraz długich negocjacjach w Wyszogrodzie, Mściśław Izjasławowicz zrezygnował ze swych roszczeń, wyjechał na Wołyń, a na tronie kijowskim w dniu 12 kwietnia 1159 r. zasiadł Rościsław Mściśławowicz³⁷.

Lakoniczna informacja latopisu podaje kilka ważnych szczegółów. Słowa autora latopisu: „посла к нимъ Ивана Ручечника [...] ѿ Смолнѧнъ мужа”³⁸, świadczą o przynależności Iwanka do elity oraz o jego wysokiej pozycji w Smoleńsku. Z kolei fakt, że Ruczecznik stanął na czele tak ważnej misji Roścysława Mściśławowicza, przemawia na rzecz tego, że miał nie tylko wysoki status społeczny i wysoką rangę przy dworze władcy smoleńskiego ale również posiadał poważne doświadczenie dyplomatyczne. Można zatem z dużym prawdopodobieństwem przypuścić, że Iwanko Ruczecznik pochodził z ziemi smoleńskiej, był od dłuższego już czasu związany z dworem Roścysława Mściśławowicza i niejednokrotnie pełnił misje dyplomatyczne na polecenie swego władcy.

Po powrocie do Smoleńska wszelkie wzmianki na temat Iwanka Ruczecznika zanikają. Z uwagi na brak źródeł nie sposób prześledzić jego dalszych losów. Nic też nie wiadomo o powiązaniach rodzinnych Iwanka – w drugiej połowie XII w. w źródłach nie występują osoby z patronimikiem Iwankowicz czy Iwanowicz, którzy by mogli być ewentualnymi potomkami Ruczecznika. Wyjątkowo trudne jest też ustalenie jego stanu majątkowego. Jako osoba należąca do bliskiego otoczenia władcy Smoleńska, musiał być osobą zamożną i posiadać znaczne dobra w ziemi smoleńskiej. Ich lokalizacja, przy obecnym stanie źródeł, jest jednak niemożliwa.

*

Jakun (Іѧкун)³⁹. Został odnotowany tylko z imienia, które podano w dopełniaczu – „Іѧкуна”⁴⁰. W mianowniku brzmiało ono Jakun i miało skandynawskie pochodzenie (Hakun/Hákon)⁴¹, znane było na Rusi już w połowie X w.⁴², a od XII w. rozpowszechniło się w ziemi nowogrodzkiej⁴³. Występowanie tego antroponimu wyłącznie w tym regionie Rusi przemawia na rzecz nowogrodzkiego pochodzenia Jakuna. Potwierdza to także *Latopis kijowski*, który wskazuje, że Jakun należał do „Новгородчъ”⁴⁴, tj. utożsamiano go z Nowogrodem.

Trudno ustalić kiedy i przy jakich okolicznościach Jakun powiązał swoją karierę z dworem księcia smoleńskiego. Mogło to nastąpić zarówno w okresie między początkiem 1154 a 30 stycznia 1155 r., kiedy Nowogród przez krótki czas znajdował się pod

³⁷ Ibidem, kol. 503–504.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Biogram przygotowany na podstawie wcześniejszego opracowania: V. Nagirnyy, *Urzednicy ziemi kijowskiej*, s. 180–182.

⁴⁰ *Ипатьевская летопись*, kol. 503 i przyp. 6, kol. 505. Zob. też: *Летопись по Воскресенскому списку*, s. 70; *Московский летописный свод конца XV в.*, s. 66.

⁴¹ В. Томсен, *Начало русского государства*, [w:] *Из истории русской культуры*, т. 2, кн. 1: *Киевская и Московская Русь*, изд. А. Ф. Литвина, Ф. Б. Успенский, Москва 2002, s. 220; T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, s. 64; А. А. Зализняк, *Древненогородский диалект*, 2-е издание, переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг., Москва 2004, s. 382.

⁴² *Ипатьевская летопись*, kol. 35 („Іѧкунъ”); *Лаврентьевская летопись*, s. 46 („Акунь”).

⁴³ *Новгородская первая летопись*, s. 24, 26, 29, 32, 33, 35, 53–54, 59–60, 67, 81; *Древнерусские берестяные грамоты*, nr 676, 960. Zob. też: T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, s. 179.

⁴⁴ *Ипатьевская летопись*, kol. 503.

władzą Rościsława oraz jego syna Dawida⁴⁵ albo po maju 1157 r., kiedy miasto ponownie było pod panowaniem Rościsława Mścislawowicza⁴⁶. Najpóźniej mogło do tego dojść jesienią 1158 r., gdyż na przełomie 1158 i 1159 r. Jakun przebywał już w Smoleńsku.

Jakun odnotowany w otoczeniu Rościsława Mścislawowicza przy okazji opisu poselstwa władcy smoleńskiego do przebywającego w Kijowie księcia wołyńskiego Mścislawa Izjasławowicza, które odbyło się na przełomie 1158 i 1159 r.⁴⁷ Obok Iwanka Ruczecznika był jednym z tych, komu Rościsław powierzył prowadzenie rozmów z Mścislawem: „посла к нимъ Ивана Ручечника . и Икуну ѿ Смолнѧнъ мужа . и ѿ Новгоречь”⁴⁸. Jak głosi przytoczony fragment latopisu, pierwszy z posłów reprezentował Smoleńsk, drugi zaś podporządkowany Rościsławowi Nowogród. Kierowana przez nich misja zakończyła się niepowodzeniem po czym: „Иванко же възма тажкы рѣчи . и иде къ кнзю Ростиславу и пришедшу ему Смоленську и росправивъ всѣ рѣчи кнзю своему”⁴⁹. Można domniemywać, że razem z Iwankiem do Smoleńska wrócił także i Jakun, chociaż nie wykluczone jest, że bojar mógł pozostać w Kijowie i doczekać się przybycia swojego księcia do stołecznego grodu Rusi w kwietniu 1159 r.

Jakun ponownie pojawia się na kartach źródeł w latopisarskim 6668 (1160/1161) r.⁵⁰ Według słusznego spostrzeżenia Bereżkova, opisane pod tą datą wydarzenia w rzeczywistości miały miejsce w roku 1159/1160⁵¹. Z krótkiej relacji *Latopisu kijowskiego* można się dowiedzieć o tym, że po zajęciu przez Berładników⁵² Olesza⁵³, strategicznie ważnego ruskiego grodu w dolnym biegu Dniepru, książę kijowski Rościsław Mścislawowicz wysłał pułk kijowski na łodziach do ujścia Dniepru. Na jego czele stanęli wojewodowie Jerzy Nesterowicz⁵⁴ i Jakun. Na wieść o zbliżających się oddziałach kijowskich Berładnicy opuścili Olesze, pomimo to kijowianie ścigali ich aż do brzegów Dunaju

⁴⁵ *Новгородская первая летопись*, s. 29, 30, 215, 217; *Лаврентьевская летопись*, s. 341, 344; *Ипатьевская летопись*, kol. 468, 476.

⁴⁶ *Новгородская первая летопись*, s. 30, 217; *Лаврентьевская летопись*, s. 348; *Ипатьевская летопись*, kol. 491. Uważam, że nie ma żadnych podstaw do tego aby utożsamiać Jakuna z posadnikiem nowogrodzkim Jakunem Mirosławowiczem (posadnik w latach 1137–1141, 1156–1160). W czasie kiedy pierwszy wspomniany był u boku księcia smoleńskiego, drugi przebywał w Nowogrodzie. Ponadto, w analizowanym przedziale czasowym Jakun Mirosławowicz należał do tej grupy bojarów nowogrodzkich, która znajdowała się w opozycji do Rościsława Mścislawowicza, zob.: В. Л. Янин, *Новгородские посадники*, Москва 2003, s. 144.

⁴⁷ O datowaniu poselstwa, zob.: Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, s. 171.

⁴⁸ *Ипатьевская летопись*, kol. 503.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, kol. 505.

⁵¹ Н. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, s. 171.

⁵² Berładnicy – uciekinierzy z Rusi, osiedli nad dolnym Dunajem w okolicach grodu Berład (obecnie miasto Bârlad w Rumunii). Szerzej na ich temat zob.: О. Головки, *Літописна Берладь в контексті історичного розвитку Центрально-Східної Європи*, [w:] *Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції 2010 року*, Кам'янець-Подільський 2010, s. 39–45.

⁵³ Obecne miasto Aleszki (ukr. Олешки) w obwodzie chersońskim na Ukrainie. Uwagi na temat innych lokalizacji latopisarskiego Olesza, zob.: П. Толочко, *Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII–XIII веков*, Киев 1980, s. 129; А. Сокульский, *К локализации летописного Олешья*, „Советская археология” 1980, nr 1, s. 64–73.

⁵⁴ Biogram Jerzego Nesterowicza zob. w: V. Nagirnyy, *Урядники землі kijowskiej*, s. 178–180.

i zadali im klęskę w okolicach Dcinia⁵⁵. W następstwie kampanii wojskowej przeprowadzonej przez Jerzego i Jakuna Olesze wróciło pod kontrolę władcy kijowskiego: „Том же лѣтъ посла Ростиславъ ис Киева . Гюрга Нестеровича . и Иѣкуна . в насадехъ . на Берладники . вже бахуть Шлешье вziali . и постигше ѣ оу Дцина избиша ѣ . и полонь взраца”⁵⁶.

Cytowane źródło ruskie donosi, że po nieudanym poselstwie do Kijowa z przełomu 1158 i 1159 r. Jakun pozostał na służbie w Rościsława Mścisławowicza i po objęciu przez tego ostatniego tronu kijowskiego związał swój los z Kijowem i został jednym z wojewodów Rościsława. Nie wiadomo jednak do kiedy pełnił tę funkcję, gdyż po 1159 i 1160 r. źródła milczą na jego temat⁵⁷. Brak źródeł nie pozwala także na wyciągnięcie dodatkowych wniosków na temat powiązań rodzinnych czy posiadanych majątności Jakuna.

*

Analiza źródeł pozwala zidentyfikować z imienia jedynie trzy osoby z bliskiego otoczenia Rościsława Mścisławowicza w okresie jego rządów w Smoleńsku. Osoby te pojawiają się na stronach latopisów ruskich dopiero w ostatnich latach zasiadania Rościsława na tronie smoleńskim. Należą do nich: Wniezd, Iwanko Ruciecznik i Jakun. Pierwszy z nich – Wniezd – musiał być związany z dworem Rościsława Mścisławowicza za długo przed połową 1158 r., kiedy po raz pierwszy został odnotowany w źródłach. Być może, już 1158 r. zajmował wysokie stanowisko tysięcznika smoleńskiego. Po przeniesieniu się Rościsława do Kijowa nie podążył za swym władcą na południe Rusi ale pozostał w Smoleńsku, gdzie zajmował stanowisko tysięcznika z ramienia Romana Rościsławowicza. Swoje obowiązki pełnił co najmniej do marca 1167 r. Drugi z wymienionych osób – Iwanko Ruciecznik – odnotowany został na służbie Rościsława Mścisławowicza tylko raz, na przełomie 1158 i 1159 r. Nie wykluczone, że on sam lub ktoś z jego przodków pochodził z warstwy rzemieślniczej i zajął wysokie stanowisko przy dworze Rościsława dzięki swoim zdolnościom dyplomatycznym. Trzecim znanym ze źródeł przedstawicielem otoczenia władcy smoleńskiego był Jakun. Wydaje się prawdopodobnym, że wywodził się z ziemi nowogrodzkiej i na służbę do Rościsława Mścisławowicza przeszedł w okresie między początkiem 1154 r. a jesienią 1158 r. Na przełomie 1158 i 1159 r. był jednym z posłów Rościsława do księcia wołyńskiego Mścisława Izjasławowicza. Po opanowaniu przez władcę smoleńskiego Kijowa, Jakun przeniósł się do stolicy Rusi i z nią powiązał swoje dalsze losy. Za szczyt jego kariery można uważać objęcie stanowiska wojewody księcia kijowskiego w 1159 lub na początku 1160 r.

⁵⁵ Miejscowość dotychczas niezlokalizowana przez badaczy.

⁵⁶ *Ипатьевская летопись*, kol. 505.

⁵⁷ *Latopis nowogrodzki* informuje, że w 1167 r. posadnikiem nowogrodzkim został bojar po imieniu Jakun. *Новгородская первая летопись*, s. 32, 219–220. Nie wydaje się jednak, żeby były poważniejsze podstawy uważać, że był to urzędnik Rościsława, który po śmierci swego księcia (14 III 1167) wrócił do Nowogrodu i zajął tam tak wysokie stanowisko.

REFERENCES

Sources:

- Drevnerusskie berestyanye gramoty*, [in:] <http://gramoty.ru/birchbark/> [dostęp: 11.10.2022].
- Ipatyevskaya letopis'*, [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 2, Sankt-Peterburg 1908.
- Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd. D. Dąbrowski i in., Kraków-Warszawa 2017.
- Lawrentyevskaya letopis'*, [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 1, Leningrad 1926–1928.
- Letopis' po Voskresenskomu spisku*, [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 7, Sankt-Peterburg 1856.
- Moskovskiy letopisnyy svod kontsa XV v.*, [in:] *Polnoe sobranie russkikh letopisey*, t. 25, Moskva-Leningrad 1949.
- Novgorodskaya pervaya letopis'starshego i mladshogo izvodov*, pod red. i s predisl. A. N. Nasonova, Moskva-Leningrad 1950.
- Russkaya Pravda*, [in:] *Pamyatniki russkogo prava*, vyp. 1: *Pamyatniki prava Kievskogo gosudarstva X–XIII vv.*, sost. A. A. Zimin, Moskva 1952, s. 73–234.

Studies:

- Alekseev L. V., *Polotskaya zemlya v IX–XIII vv. (ocherki istorii Severnoi Belorussii)*, Moskva 1966.
- Alekseev L. V., *Smolenskaya zemlya v IX–XIII vv.*, Moskva 1980.
- Berezhkov N. G., *Khronologiya russkogo letopisaniya*, Moskva 1963.
- Chuchka P. P., *Slov'jans'ki osobovi imena ukrai'nciv: istoryko-etymologichnyj slovnyk*, Uzhhorod 2011.
- Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: v 7 t.*, redkol. O. S. Mel'nychuk (hol. red.) ta in., t. 2: *D–Koptsi*, ukl.: N. S. Rodzevich ta in., Kiyv 1985.
- Holovko O., *Litopysna Berlad' v konteksti istorychnoho rozvytku Centralno-Schidnoi Yevropy*, [in:] *Materialy XIII Podil'skoiï historyko-krayeznavchoi konferenciji 2010 roku*, Kamianec'-Podil'skyi 2010, s. 39–45.
- Jusupović A., *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269)*, Kraków 2013.
- Nagirnyy V. M., *Da pytannya ab asobe Žyraslava Nazhyravicha, yaki Źnachal'oaï pakhod kievsikh voyskaï na Mensk u 1159 g.*, „*Žurnal Belorusskogo Gosudarstvennogo universiteta. Istoriya*”, 2020, vyp. 2, s. 5–10.
- Nagirnyy V., *Patronim ili prozvizhche? Iz istoriyata na drevnoruskata srednovekovna antroponimika*, „*Almanakh «Bulgarska ukrainistyka»*”, 2020, t. 9, s. 178–185.
- Nagirnyy V., *Urzednicy ziemi kijowskiej od drugiej połowy XI do pierwszej połowy XIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2021.
- Nagirnyy V., *Wojewoda kijowski Szwarno, „Byzantinoslovaca”*, t. 7: *Zbornik k životnému jubileu profesora Miroslava Daniša*, ed. M. Hurbanič, L. Rybár, V. Zervan, Bratislava 2020, s. 111–120.
- Poppe A., *Mitropolity i kniazya Kievskoi Rusi*, [in:] Podskalski G., *Khristianstvo i bogoslovskaya literatura v Kievskoi Rusi (988–1237 gg.)*, Sankt-Peterburg 1996, s. 443–497.
- Skulina T., *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
- Sokulskii A., *K lokalizacii letopisnogo Oleshya*, „*Sovetskaya archeologiya*” 1980, nr 1, s. 64–73.
- Soloviev S. M., *Istoriya Rossii s drevneishikh vremen*, kn. 1, t. 1–2, Moskva 1959.
- Sreznivskyy I. I., *Materialy dlya slovarya drevne-russkago yazyka po pis'mennym pamyatnikam*, t. 1: *L–P*, Sankt-Peterburg 1902.
- Tolochko P. P., *Kiev i Kievskaya zemlya v epokhu feodal'noi razdroblennosti XII–XIII vekov*, Kiev 1980.
- Tomsen V., *Nachalo russkogo gosudarstva*, [in:] *Iz istorii russkoi kultury*, t. 2, kn. 1: *Kievskaya i Moskovskaya Rus'*, izd. A. F. Litvina, F. B. Uspenskii, Moskva 2002, s. 143–226.

- Tupikov N. M., *Slovar' drevne-russkikh lichnykh sobstvennykh imen*, Sankt-Peterburg 1903.
- Wójtowicz M., *Drevnerysskaya antroponimiya XIV-XV vv. Severo-Vostochnaya Rus'*, Poznań 1986.
- Yanin V. L., *Novgorodkiye posadniki*, Moskva 2003.
- Zaliznyak A. A., *Drevnenovgorodskii dialekt*, 2-e izdanie, pererabotannoye s uchetom materiala nachodok 1995–2003 gg., Moskva 2004.

